De Jodenauto

Franz Fühmann

De Jodenauto

Veertien dagen uit twee decennia

Vertaald uit het Duits door
Lucienne Pruijs

Lebowski Publishers, Amsterdam 2014

Oorspronkelijke titel: *Das Judenauto: Vierzehn Tage aus zwei Jahrzehnten* (opgenomen in *Autorisierte Werkausgabe in 8 Bänden*. Band 3, pp. 9-172)
Oorspronkelijk uitgegeven door: Hinstorff Verlag, 1993
© Franz Fühmann, 1962 & 1993
© Vertaling uit het Duits: Lucienne Pruijs, 2014
© Nederlandse uitgave: Lebowski Publishers, Amsterdam 2014
Omslagontwerp: Dog and Pony, Amsterdam
Foto omslag: © National Media Museum/Royal Photographic Society/Getty images
Typografie: Perfect Service, Schoonhoven
Foto auteur: © Roger Melis/Mathias Bertram

De vertaling van fragmenten uit de *Edda* zijn overgenomen uit *Edda. Goden- en heldenliederen uit de Germaanse oudheid*. Vertaald door dr. Jan de Vries, herzien door Aleid Boon-de Vries. Ankh-Hermes, 2008.

ISBN 978 90 488 1971 3
ISBN 978 90 488 1972 0 (e-book)
NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

Lebowski Publishers is een imprint van Dutch Media Books bv

Inhoud

De Jodenauto 7
Bidden tot de heilige Michaël 19
De verdediging van de gymzaal van Reichenberg 35
Vanuit de bergen 50
Een wereldoorlog breekt uit 65
De Slag op de Catalaunische Velden 77
Ontdekkingen op de landkaart 98
Ieder zijn eigen Stalingrad 109
Muspilli 130
Plannen in het bramenhol 147
Geruchten 169
Regendag in de Kaukasus 183
Een dag als alle andere 192
Voor de eerste keer: Duitsland 206

De Jodenauto

Hoe diep reikt de herinnering? Een warm groen, dat is waarschijnlijk het vroegste beeld in mijn geheugen: het groen van een tegelkachel, waarlangs aan de bovenkant een reliëf van een zigeunerkamp moet hebben gelopen, maar dat weet ik alleen nog uit de verhalen van mijn moeder, die voorstelling is met geen enkele mentale inspanning terug te halen. Maar het groen heb ik onthouden: een warm wijnflessengroen met een matte glans, en steeds als ik dat groen voor me zie, voel ik mezelf boven de vloerplanken licht door de lucht zweven; zoals mijn moeder vertelde, kon ik als tweejarige de zigeuners alleen zien als mijn vader me optilde.

Daarna volgt in mijn herinnering iets zachts en wits, waarop ik oneindig lang moest stilzitten en naar iets zwarts moest staren dat op en neer boog, en daarna een hol in een vlierstruik met een bank en een man erop die naar avontuur rook en me op zijn knie liet paardjerijden en een stuk heerlijk zoete worst in mijn mond stopte, waar ik gulzig op kauwde, een herinnering die is verbonden met een schreeuw en een storm, die man en prieel plotseling wegrukte om ze van het ene moment op het andere in het niets te doen verdwijnen. Het was natuurlijk geen stormvlaag, maar de arm van mijn moeder die

me uit het groene hol had gegrist, en ook de schreeuw was haar schreeuw van ontzetting: de man die me op zijn knie liet schommelen was een van de dorpsgekken, een aan lagerwal geraakte herenboer die, rondwaggelend op zijn O-benen in de dorpen om brood en sterkedrank liep te bedelen, en de geur van wilde avonturen was zijn adem van brandspiritus, en de worst een stuk afval uit de paardenslagerij. In ieder geval moet het heerlijk zijn geweest op zijn knieën paardje te rijden. Dat is het eerste beeld dat ik nog altijd heel duidelijk voor me zie. Ik was toen drie.

Vanaf dat moment volgen de beelden elkaar steeds sneller op: de bergen, het bos, de put, het huis, de beek en de wei, de steengroeve waar mijn zelfverzonnen geesten huisden, een pad, een horzel, de roep van een uiltje, de laan met lijsterbessen voor de grauwe fabriek, de jaarmarkt met zijn geur van noga, het draaiorgelgeschreeuw van de omroepers bij de kermistenten en ten slotte de school met zijn witgekalkte gang, die ondanks de hoge ramen altijd donker was en waar de menselijke angst, die uit alle klaslokalen kwam, als een nevelsliert doorheen kroop. De gezichten van de onderwijzers ben ik vergeten; ik zie alleen nog twee samengeknepen grijze ogen boven een lange, messcherpe neus en een met ringen ingekerfde bamboestok, en ook de gezichten van de medeleerlingen zijn verbleekt en vervaagd – op een meisjesgezicht na met bruine ogen, een smalle, nauwelijks gebogen mond en kort, licht haar boven het hoge voorhoofd: het gezicht met de ogen waarvoor je de jouwe hebt neergeslagen, voor het eerst in de war gebracht door een raadselachtige macht, zoiets vergeet je niet, ook

niet als er daarna pijnlijke dingen zijn gebeurd...

Op een morgen in de zomer van 1931, ik was toen negen, kwam de kletstante van de klas, de als een kikkerpoel kwakende Gudrun K. met haar zwarte vlechten, weer eens het klaslokaal binnenstormen, zoals altijd een paar minuten voor de bel. Hijgend riep ze: 'Jongens, jongens, hebben jullie het al gehoord?!' en ze sloeg wild met haar armen om zich heen; ze ademde onrustig, maar toch riep ze nog: 'Jongens, jongens!' en al roepend hapte ze naar lucht. Zoals altijd stormden de meisjes op haar af en verdrongen zich meteen rond haar als een bijenzwerm om zijn koningin; wij jongens letten nauwelijks op alle ophef, onze kletstante had al zo vaak iets zogenaamd sensationeels rondgebazuind wat later niets bleek voor te stellen. We lieten ons dus niet storen in onze bezigheden: we bespraken net de nieuwste avonturen van ons idool Tom Shark. Karli, onze aanvoerder, deed voor hoe je op Sharks manier zelfs de gevaarlijkste Duitse herder in een oogwenk uitschakelt: waar de tanden het scherpst zijn, grijp je hem stevig in zijn bek, je houdt de bovenkaak vast, trekt de onderkaak naar beneden, draait de kop naar achteren en dan trap je het dier in zijn strottenhoofd – toen hoorden we vanuit de zwerm meisjes een schrille kreet. 'Iiiie, wat afgrijselijk!' gilde een van de meisjes, een heel schel, krijsend 'iiie' van panische schrik; we draaiden ons om en zagen het meisje staan, met haar hand voor haar wijdopen mond en in haar ogen pure ontzetting, en de groep meisjes kromp huiverend in elkaar. 'En dan roeren ze bloem door het bloed en bakken ze er brood van!' hoorden we Gudrun met overslaande stem vertellen. We zagen de meisjes rillen. 'Je kletst uit je nek,'

riep Karli hard. De meisjes hoorden het niet. Aarzelend gingen we bij hen staan. 'En dat eten ze dan op?' vroeg iemand hees. 'Dat eten ze op hun feestdag; om middernacht komen ze bij elkaar, steken kaarsen aan, spreken een toverspreuk uit en dan eten ze dat op,' bevestigde Gudrun buiten adem van opwinding. Haar ogen gloeiden. 'Wat voor toverspreuk?' vroeg Karli lachend, maar zijn lach klonk gemaakt. Plotseling voelde ik een eigenaardige angst. 'Nou, vertel op,' riep ik tegen Gudrun, en ook de andere jongens riepen, terwijl we ons verdrongen rond de meisjes die zich rond Gudrun verdrongen, en gejaagd, bijna schreeuwend herhaalde Gudrun haar relaas: in de bergen was een Jodenauto opgedoken, zei ze hakkelend, die 's avonds stille weggetjes afreed om meisjes te vangen, te slachten en van hun bloed een toverbrood te bakken; het was een gele, helemaal gele auto, vertelde ze, en haar mond en ogen waren vertrokken van ontzetting: een gele, helemaal gele auto met vier Joden, vier zwarte moordzuchtige Joden met lange messen, en alle messen hadden onder het bloed gezeten. En ook van de treeplank drupte bloed, dat hadden de mensen duidelijk gezien, en tot nu toe hadden ze vier meisjes geslacht, twee uit Witkowitz en twee uit Böhmisch-Krumma; ze hadden ze aan hun voeten opgehangen, hun hoofd afgesneden en hun bloed opgevangen in pannen. We hingen over elkaar heen – één brok krijsende en bevende ontzetting, en Gudrun overstemde ons afgrijzen met haar schrille uilenstem, en hoewel niemand aan haar verhaal twijfelde, bezwoer ze dat het allemaal echt waar was. Als ze gisteren naar Böhmisch-Krumma was gegaan om thuiswerk rond te brengen, had ze de Jodenauto met ei-

gen ogen kunnen zien: geel, helemaal geel met het van de treeplank druipende bloed. Ik staarde naar Gudruns rode gezicht en dacht vol bewondering dat ze ontzettend geboft had dat ze niet was geslacht, want dat de Jodenauto door de velden reed om meisjes te vangen, daaraan twijfelde ik geen moment.

Ik had weliswaar nog nooit een Jood gezien, maar ik was uit de gesprekken van de volwassenen al veel over ze te weten gekomen: ze hadden allemaal een kromme neus en zwart haar, en ze waren de schuld van al het slechte in de wereld. Ze klopten eerlijke mensen met gemene trucs het geld uit de zak en hadden de crisis veroorzaakt die de apotheek van mijn vader de kop dreigde te kosten; ze lieten het vee en het koren bij de boeren weghalen en kochten overal het graan op, goten er brandspiritus overheen en dumpten het daarna in zee zodat de Duitsers zouden verhongeren, want ze haatten ons Duitsers en wilden ons allemaal vernietigen – waarom zouden ze dan niet in een gele auto op de veldwegen op Duitse meisjes loeren om ze te vangen en te slachten? Nee, ik twijfelde er geen moment aan dat de Jodenauto bestond, en ook de woorden van de meester die intussen het lokaal was binnengekomen en het nieuws over de Jodenauto, dat hem uit alle monden werd toegeschreeuwd, weinig geloofwaardig had genoemd, veranderden niets aan mijn geloof. Ik geloofde in de Jodenauto; ik zag hem geel, helemaal geel tussen de korenvelden door rijden, vier zwarte Joden met lange, puntige messen, en plotseling zag ik de auto stoppen en twee Joden naar de rand van het korenveld springen, waar een meisje met bruine ogen een krans van blauwe bolderik zat te vlechten, en de Joden, met het

mes tussen hun tanden, grepen het meisje en sleurden het naar de auto. Het meisje schreeuwde en ik hoorde haar schreeuw en was zielsgelukkig, want het was mijn naam die ze schreeuwde. Heel hard en wanhopig riep ze mijn naam; ik zocht naar mijn colt, maar vond hem niet, en dus stormde ik met blote handen uit mijn geheime gang en vloog de Joden aan. De eerste Jood werkte ik met een stomp op zijn kin tegen de grond, de tweede Jood, die het meisje al had opgetild om het in de auto te duwen, kreeg met de zijkant van mijn hand een slag in zijn nek, zodat ook hij in elkaar zakte; de Jood aan het stuur gaf gas en de wagen schoot op me af, maar daar was ik natuurlijk op voorbereid en ik stoof opzij. De auto schoot voorbij, ik sprong op de achterkant, sloeg met mijn vuist dwars door het dak, draaide het mes uit de hand van de Jood op de passagiersstoel, gooide hem uit de wagen, overmeesterde de Jood aan het stuur, remde, sprong uit de auto en zag in het gras voor het korenveld het bewusteloze meisje liggen. Ik zag haar gezicht roerloos voor me in het gras liggen, en plotseling zag ik alleen nog haar gezicht: bruine ogen, een smalle, nauwelijks gebogen mond en kort licht haar boven haar hoge voorhoofd, en ik zag haar wangen, ogen, lippen, voorhoofd en haar en had het gevoel dat dit gezicht steeds bedekt was geweest en dat ik het nu voor het eerst bloot zag. Opeens werd ik verlegen; ik wilde wegkijken, maar kon het niet en boog me over het meisje dat roerloos in het gras lag. Met mijn hand raakte ik heel voorzichtig haar wang aan en het leek of ik in vuur en vlam stond, en plotseling brandde mijn hand – een pijnscheut; mijn naam dreunde in mijn oor; ik schrok op en de meester sloeg voor de tweede keer met

een liniaal op de rug van mijn hand. 'Twee uur nablijven,' snauwde hij, 'ik zal je leren – slapen tijdens de les.' De klas lachte. De meester sloeg nog een keer; mijn hand zwol op, maar ik beet op mijn tanden: twee banken voor me zat het meisje van wie ik het gezicht in het gras had gezien, en ik dacht dat zij me als enige niet zou uitlachen. 'Slapen tijdens de les – denkt meneer soms dat de bank een bed is.' Dat was een grapje van de meester en de klas bulderde van het lachen. Ik wist dat zij me nooit zou uitlachen. 'Stilte,' riep de meester. Het gelach verstomde. De striemen op mijn hand werden blauw.

Na het nablijven durfde ik niet naar huis; terwijl ik langzaam de dorpsstraat inliep, probeerde ik een geloofwaardige smoes te bedenken en kwam ten slotte op het idee thuis te vertellen dat ik naar de Jodenauto had gezocht, en dus verliet ik de weg en sloeg ik een veldweg in die naar de bergen liep, zodat ik niet vanuit de hoofdstraat maar vanaf de velden naar huis kwam: korenvelden rechts en weilanden links, het koren en het gras wuifden boven mijn hoofd. Ik dacht niet meer aan het nablijven en niet meer aan de Jodenauto; ik zag het gezicht van het meisje in de golven van het gras, en in het koren zag ik haar lichte haar. De geur van de weilanden bracht me van mijn stuk, het volle vlees van de blauwe klokjes zwaaide ter hoogte van mijn borst heen en weer; de tijm verspreidde wilde golven van een bedwelmende geur, zwermen wespen zoemden woest rond en de klaproos naast de blauwe bolderiken gloeide, een verzengend gif in hartstochtelijk rood. De wespen zoemden wild rond mijn gezicht, de zon zinderde, de krekels riepen me een

verwarde boodschap toe, grote vogels vlogen ineens op uit het koren; de klaproos naast de bolderiken vlamde dreigend en ik was helemaal in de war. Tot nu toe had ik argeloos deel uitgemaakt van de natuur, ik was een van haar schepsels, een libel of een ronddwalende halm, maar nu had ik het gevoel dat ze me verstootte en zich een kloof opende tussen mij en mijn omgeving. Ik was niet meer aarde, niet meer gras, boom en dier; de krekels krijsten en ik moest eraan denken dat ze bij het tjirpen hun vleugels langs elkaar wreven, en opeens vond ik dat schaamteloos, opeens was alles veranderd en alsof ik het voor het eerst zag: de korenaren ritselden in de wind, het gras vlijde zich zacht tegen elkaar aan, de klaproos gloeide, een mond, duizend aardse monden, uit de tijm borrelde een bittere walm, en ik voelde mijn lichaam als iets vreemds, als iets wat niet ik was; ik trilde, streek met mijn vingernagels over de huid van mijn borst en trok eraan; ik wilde schreeuwen, maar kon alleen kreunen, ik wist niet meer wat er gebeurde; toen zag ik, terwijl koren en gras aan de kant werden geduwd, over de veldweg langzaam een bruine auto aan komen rijden.

Op het moment dat ik hem opmerkte, kromp ik ineen van schrik alsof ik op een vergrijp was betrapt; ik haalde mijn handen van mijn borst en het bloed schoot naar mijn hoofd. Het kostte me moeite om normaal te denken. Een auto? Hoe komt hier een auto, dacht ik stamelend. Ineens begreep ik het: de Jodenauto! Er ging een huivering door me heen; ik stond als aan de grond genageld. Eerst dacht ik dat de auto bruin was; nu ik, ontdaan en aangewakkerd door een gruwelijke nieuwsgierigheid, voor de tweede keer keek, zag ik dat hij eerder geel dan

bruin was, eigenlijk geel, helemaal geel, een felgele tint. Had ik eerst maar drie personen gezien, dan had ik me zeker vergist, of misschien was er iemand weggedoken, er was zeker iemand weggedoken, ze zaten met z'n vieren in de auto, en eentje was er weggedoken om me te bespringen. Op dat moment voelde ik doodsangst. Het wás doodsangst; mijn hart klopte niet meer; ik had nooit gemerkt dat het klopte, maar nu het niet meer klopte, voelde ik het: een dode pijn in mijn vlees, een lege plek die krampachtig samentrok terwijl hij het leven uit me zoog. Ik stond als aan de grond genageld en staarde naar de auto die langzaam over de veldweg op me afkwam, een gele auto, helemaal geel, hij kwam steeds dichterbij, en toen, alsof iemand een knop omdraaide, begon mijn hart plotseling weer te kloppen, het ging nu als een razende tekeer en razend buitelden mijn gedachten over elkaar heen: schreeuwen, wegrennen, me verstoppen in het koren, in het gras springen, maar toen schoot me op het allerlaatste moment te binnen dat ik geen argwaan mocht wekken en niet mocht laten merken dat ik wist dat dit de Jodenauto was, en dus liep ik rillend van ontzetting zo rustig mogelijk de veldweg af, zo rustig mogelijk voor de stapvoets rijdende auto uit, het zweet droop van mijn voorhoofd en tegelijk had ik het koud, en zo liep ik bijna een uur voort, hoewel het dorp vlakbij was. Mijn knieën knikten; ik dacht al dat ik het zou begeven, toen hoorde ik als de knal van een zweepslag een stem uit de auto: een waarschuwing misschien, of een bevel. Het werd zwart voor mijn ogen en ik merkte alleen nog hoe mijn benen begonnen te rennen en me met zich meenamen; ik zag en hoorde niets meer, ik rende en schreeuwde, en pas toen

ik midden in de dorpsstraat tussen de huizen en de mensen stond, durfde ik buiten adem om me heen te kijken en zag ik dat de Jodenauto spoorloos verdwenen was.

Natuurlijk vertelde ik de volgende morgen in de klas dat de Jodenauto me urenlang achterna had gezeten en me bijna te pakken had gekregen en dat ik alleen was ontsnapt door steeds heel behendig opzij te springen, en ik beschreef de Jodenauto: geel, helemaal geel en met vier Joden erin, die met bloederige messen zwaaiden, en ik loog niet, ik had het immers allemaal zelf meegemaakt. De klas luisterde ademloos; iedereen verdrong zich om me heen en keek me vol bewondering en ook jaloers aan; ik was hun held en nu had ik in plaats van Karli de aanvoerder kunnen worden, maar dat wilde ik niet, ik wilde maar één blik en durfde die toch niet te zoeken. Toen kwam de meester, we schreeuwden hem het vreselijke nieuws in zijn gezicht; opgewonden vertelde ik wat ik had meegemaakt en de meester vroeg naar plaats, tijd en omstandigheden, en ik wist alles precies, er waren geen tegenstrijdigheden en bedrog, er was alleen sprake van onweerlegbare feiten: de gele, helemaal gele auto, de vier zwarte inzittenden, de messen, het bloed op de treeplank, de veldweg, het bevel mij te vangen, mijn vlucht en de achtervolging. De klas luisterde ademloos. Toen stak het meisje met het korte lichte haar haar hand op, en nu durfde ik haar aan te kijken. Ze draaide zich half om in de bank, keek me aan en glimlachte, en mijn hart liep over van vreugde. Ik was in de zevende hemel; ik hoorde de krekels krijsen, zag de klaproos gloeien en rook de geur van tijm, maar dat bracht me nu niet meer in de war, de wereld was weer in orde, ik was een held, ontsnapt

aan de Jodenauto, en het meisje keek naar me, ze glimlachte en zei rustig, bijna bedaard dat haar oom gisteren met twee vrienden op bezoek was geweest, met de auto, zei ze langzaam en het woord 'auto' schoot als een pijl naar mijn hersens. Ze waren met een bruine auto gekomen, zei ze, en op de haastige vraag van de onderwijzer antwoordde ze dat ze over dezelfde veldweg waren gekomen, op dezelfde tijd dat ik de Jodenauto zou hebben gezien, en haar oom had de weg gevraagd aan een jongen die langs de rand van het weiland had gestaan, en de jongen was schreeuwend weggerend. Ze streek met haar tong over haar dunne lippen en zei heel langzaam dat de jongen langs de weg net zo'n groene leren broek had gedragen als ik, en ze keek me vriendelijk glimlachend aan. Ik voelde dat iedereen naar me keek en ik voelde de blikken als woeste wespen zoemen, zwermen wespen boven tijmstruiken, en het meisje glimlachte met een kalme wreedheid, zoals alleen kinderen dat kunnen, en toen ik daarna mijn eigen stem hoorde schreeuwen dat die stomme trut niet goed wijs was, dat het de Jodenauto was geweest: geel, helemaal geel, met vier zwarte Joden met bloederige messen, hoorde ik door mijn geschreeuw heen, als uit een andere wereld, haar rustige stem zeggen dat ze me toch zelf bij de auto had zien wegrennen. Ze zei het heel rustig en ik hoorde hoe ik opeens ophield met schreeuwen; ik deed mijn ogen dicht, het was doodstil, en toen hoorde ik plotseling een lach, een hoge, giechelende meisjeslach, schril als het getjirp van een krekel, en daarop raasde een bulderende golf door de ruimte en spoelde me weg. Ik stormde de klas uit, rende naar de wc en deed de deur achter me op slot; mijn ogen

schoten vol tranen, ik stond een tijdje verdoofd in de bijtende chloorlucht, mijn hoofd was leeg en ik staarde naar de zwartgeteerde, stinkende muur en opeens wist ik het: het was hún schuld! Het was hún schuld, hún schuld, alleen van hen: van hen kwam alles wat slecht is op de wereld, zij hadden de zaak van mijn vader geruïneerd, zij hadden de crisis veroorzaakt en de tarwe in zee gedumpt, zij klopten met hun gemene trucs het geld uit de zak van de eerlijke mensen en ook met mij hadden ze een van hun smerige trucs uitgehaald om me in de klas voor schut te zetten. Het was allemaal hún schuld; hún schuld, van niemand anders, alleen van hen! Ik knarsetandde: het was hún schuld. Huilend sprak ik hun naam uit; ik sloeg mijn vuisten voor mijn ogen en stond in de zwartgeteerde, naar chloor stinkende jongens-wc en schreeuwde hun naam: 'Joden!' en nog een keer: 'Joden!' Hoe dat klonk: 'Joden, Joden', huilend stond ik in het wc-hokje te schreeuwen, Joden Joden Joden Joden, en toen gaf ik over. Joden. Het was hun schuld. Joden. Kokhalzend balde ik mijn vuisten. Joden. Joden Joden Joden Joden. Het was hun schuld. Ik haatte ze.

Bidden tot de heilige Michaël

Twee jaar later was ik het voorval allang weer vergeten. Ik had de vijf klassen van de lagere school in mijn woonplaats doorlopen en was nu op mijn tiende een nieuwbakken leerling van het jezuïeteninternaat Kalksburg bij Wenen, een school voor de katholieke elite uit Midden- en Zuidoost-Europa. Een weldoener van mijn vader, ene graaf H., zelf een oud-leerling van Kalksburg, had voor mij de deuren geopend die voor zonen van burgerlijke afkomst doorgaans gesloten bleven. Het was half september 1932 toen ik er met mijn vader met de trein naartoe reisde, schoorvoetend liep ik het reusachtige internaatsgebouw binnen, dat leek op een witte stad zonder straten. Ik stond in een door hoge ramen verlichte gang, die wel kilometers lang leek en waar in de verte monniken in zwarte pijen met nauwelijks meer waarneembare passen voorbijzweefden. De gang leek wel duizend keer zo lang als de gang van mijn oude lagere school, die al zo lang was dat je je er verloren in voelde, en hij was hoog als het schip van een kerk, de muren waren tot op ooghoogte met bruin hout betimmerd en boven het bruine hout hingen tussen raam en raam en tussen deur en deur schilderijen van heiligen en veldslagen. In de gang heerste een doodse stilte; de monniken gleden geluidloos voorbij als

over een rails. Schoorvoetend gingen we naar binnen; de gang weergalmde onze voetstappen; we liepen op onze tenen. Een gecapitonneerde deur ging open en een monnik kwam naar buiten; mijn vader liep naar hem toe met een diepe buiging, die de monnik beantwoordde met een lichte hoofdknik; de twee mannen fluisterden met elkaar, waarna de knokige, kromme man in zwarte pij me bij de hand pakte en met ons naar boven liep; plotseling stond ik in een zaal die eruitzag als een klaslokaal, alleen waren de ramen veel hoger, het schoolbord veel groter en de banken veel comfortabeler dan in mijn oude school, en in de zaal stond een rijzige, blonde monnik met een dikke hoornen bril. De man die ons begeleid had, zei dat dat pater Kornelius Schmid was, die me nu het toelatingsexamen ging afnemen en dat ik niet bang hoefde te zijn en gewoon rustig moest blijven, daarna ging mijn vader met de monnik naar buiten en stond ik alleen in die grote ruimte. Pater Kornelius Schmid zette zijn bril af, poetste hem en zei: 'Goed, dan zullen we eens kijken wat jij in je bovenkamer hebt zitten, maatje', en hij gaf me een por in mijn zij en knipoogde, en plotseling kreeg ik er plezier in. Ik stond bij het bord, rekende, schreef en noemde namen van koningen en jaartallen van veldslagen; de pater stelde zijn vragen steeds sneller en ik slingerde mijn kennis uit mijn geheugen, ik had een enorm plezier en zat net vol vuur te vertellen toen de blonde pater lachend zei dat het zo goed was. Onwillekeurig zei ik met een zucht: 'Jammer!' en pater Schmid lachte; toen was mijn vader er weer, hij lachte en huilde tegelijk en drukte me aan zijn borst, en daarna gingen we naar een groot kantoor waar twee oude geestelijken zaten, en mijn vader onder-